

УДК: 159.9

© Застело А.О., 2012 р.

А.О. Застело
Класичний приватний,
університет, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемам визначення психологічних засад організації освітнього простору дистанційного навчання. Розглянуто психологічний зміст принципів організації освітнього середовища дистанційної форми навчання.

Ключові слова: освітній простір, дистанційне навчання, освітнє середовище, освітня взаємодія.

А.А Застело

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена проблемам определения психологических основ организации образовательного пространства дистанционного обучения. Рассмотрено психологическое содержание принципов организации образовательной среды дистанционной формы обучения.

Ключевые слова: образовательное пространство, дистанционное обучение, образовательная среда, образовательное взаимодействие.

A.A. Zastelo

PSYCHOLOGICAL BASES OF DISTANCE EDUCATION

Article deals with problems of determining the psychological foundations of organization of educational space distance education. We consider a psychological content of the principles of organization of the educational environment of distance learning.

Key words: educational space, distance education, educational environment, educational interaction.

Постановка проблеми. Найперспективнішим напрямом розвитку освіти в цілому є дистанційна освіта. У сучасному глобальному світі вона дає можливість перетинати кордони, здійснювати пошук такої системи, що якнайбільше відповідала б вимогам суб'єкта навчання. На сьогодні систему організації, запровадження та реалізації такої освіти активно вивчають у педагогіці. Психологічні ж і соціально-психологічні умови дистанційної освіти, тобто те, яким чином вона впливає на здобуття людиною певних знань, цінностей і навичок, які наслідки має для особистості, досліджено мало.

Реалізація сучасних принципів освіти – «освіта протягом життя» та «освіта для всіх» – найяскравіше представлена саме в дистанційній освіті. Отже, можна відзначити її найвищу психологічну цінність – самоствер-

дження та самореалізація особистості протягом життя. Відтак, завдання викладача – це створення умов для формування сприятливого середовища, де відбуватиметься розвиток творчої особистості студента, який має здійснювати процес навчання самостійно [7].

Вивчення психологічних проблем, пов'язаних з освітою за умов дистанційного навчання, вимагає окреслити ті його особливості, що зумовлюються специфікою освітнього середовища, у якому воно здійснюється.

Аналіз останніх наукових праць. Активне дослідження освітнього простору як умови становлення й розвитку особистості (Н. Бастун, Л. Велитченко, М. Виленський, В. Гинецінський, В. Давидов, О. Данилюк, С. Максименко, В. Марача, Ю. Машбіц, О. Мещерякова, В. Панов, В. Слободчиков, В. Тузлукова, Т. Ткач, І. Шендрік, І. Шалаєв та ін.) дає змогу стверджувати, що він характеризується швидкими темпами інтеграції у глобальний інформаційний простір.

Інформація стає одним із основних джерел здобуття освіти в сучасному суспільстві, і саме обмін нею є основою освітньої взаємодії (С. Братченко, І. Зимня, Є. Коротаєва, М. Шевандрін) між суб'єктами освітнього процесу, умовою розвитку, збереження або руйнації особистості (О. Коренева, Є. Коротаєва, М. Шевандрін та ін.).

Вклад основного матеріалу. Дистанційна освіта сьогодні активно поширюється як специфічна форма інформаційно-освітнього простору. За нормативними документами, що стосуються її організації, вона визначається як індивідуалізований процес передання й засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, що створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [17].

У сучасній науці визначають дві особливі освітні вимоги: можливість постійного перебування фахівця в освітній системі задля безперервного вдосконалення своїх знань і вмінь, щоб за потреби швидко кардинально змінювати структуру діяльності, та безперервність особистісного зростання, яке пов'язують з активною участю в освітньому процесі. Цим вимогам задовольняють можливості використання дистанційних технологій в освітньому процесі [3; 5; 14; 16].

Сучасні можливості технічного оснащення вищих навчальних закладів надають додатковий простір для вдосконалення освітнього процесу. Так, студенти мають доступ до великого обсягу інформації і за допомогою нових методів можуть здійснювати її швидку обробку. До того ж можливість впровадження та активного використання дистанційних технологій в освіті дає змогу мобілізувати освітній простір дистанційної освіти, що сприяє стиранню національних кордонів у міжнародному освітньому про-

сторі. Така ситуація активізує освоєння нових технологій, розширення професійних зв'язків та вдосконалення методичних розробок, переорієнтацію взаємодії зі студентами [19].

Зазвичай учасники інформаційно-освітнього середовища дистанційної освіти є такими самими, як і в традиційних формах. О. Малащенко акцентує увагу на зміні змісту діяльності викладача в освітньому просторі дистанційної освіти, оскільки комп'ютер та інформаційні технології не замінюють його функції, а лише трансформують. Обов'язковими є навички роботи з новими інформаційними технологіями, що зумовлює необхідність отримання нових навичок та прийомів розробки змісту курсів. Перехід у нову інформаційну площину вимагає нових вимог до якості пропонуваного навчального матеріалу. Кардинально відмінним від традиційної моделі навчання є зростання ролі студента в навчальному процесі, що потребує його підтримки психолого-педагогічними засобами. Така ситуація вимагає збільшення уваги до взаємодії викладача та студента, де як обов'язковий передбачається зворотній зв'язок з кожним студентом та взагалі активна взаємодія зі студентами з навчальних питань [15].

Дистанційна освіта надає широкі можливості й для студента як суб'єкта освітнього простору. По-перше, це самостійна постановка освітніх цілей, вибір напрямів, форм і темпів навчання в різних освітніх сферах; по-друге, це збільшення обсягу доступної інформації, реалізованість доступу до світових культурних та наукових ресурсів і здобутків; по-третє, це необмежена можливість спілкування між усіма суб'єктами навчання, незалежно від їх територіального розташування [14].

Технології дистанційної освіти передбачають певну специфіку взаємодії між студентом і викладачем. Серед найбільш популярних на сьогодні технологій можна назвати кейс-технології, ТВ-технології, мережеві технології [1]. Кейс-технологія передбачає комплектування навчально-методичних матеріалів у так званій «кейс», що надсилається студенту. Така форма давно відома як заочна, тому не передбачає безпосередньої чи опосередкованої взаємодії між викладачем і студентом. Змістовний кейс разом з високим рівнем мотивації до навчання дає змогу людині самостійно засвоїти знання.

ТВ-технологія є на щабель вищою за кейс-технологію та передбачає очну взаємодію між студентом і викладачем. Надані навчальні матеріали лише підкріплюють її. Лекції, що записані на носії (аудіо- чи відеоматеріали), можуть транслюватися в будь-який зручний час та для певного загалу студентів.

Мережеві технології у своєму складі мають Інтернет-технології та технології, що використовують можливості глобальних і локальних обчислювальних систем. У ході використання Інтернет-технологій забезпечен-

ня навчально-методичними матеріалами доповнюється суттєвою взаємодією студента з викладачем, у першу чергу, а також з іншими студентами та адміністрацією, що створює уявлення та відчуття віртуального університету.

Вивчаючи особливості використання дистанційних технологій у підготовці майбутніх психологів, В. Мазур визначає компоненти самостійної роботи студента, серед яких: по-перше, можливість опрацювання матеріалів відеоконференцій, відео- та слайд-лекцій, відновлення в пам'яті основних фундаментальних положень знань, що були отримані раніше; по-друге, творче осмислення практичного досвіду, планування самостійної роботи з перспективою на семестр, а іноді й на більш тривалий термін, творча робота зі зростаючим обсягом інформації; по-третє, участь у творчих дискусіях, комплектування знань із суміжних дисциплін; по-четверте, розробка наукових повідомлень, виконання контрольних, курсових, наукових робіт; по-п'яте, проведення теоретичних і прикладних досліджень, послідовний і динамічний розвиток навичок самостійної роботи на комп'ютерній техніці; по-шосте, систематичний контроль над своєю пізнавальною діяльністю [14].

На перший погляд, традиційні аспекти самостійної роботи студентів лише доповнюються активним використанням комп'ютерної техніки, проте особлива освітня взаємодія студента з викладачем глибше визначає особливості дистанційного навчання. Викладач, який забезпечує, контролює та управляє самостійною роботою студентів у системі дистанційного навчання, займає нову, змінену позицію щодо студента, він перестає бути носієм певної інформації, певного досвіду, який зазвичай подавав через безпосередню міжособистісну взаємодію. Викладач більшою мірою тут виступає як консультант і експерт, у зарубіжній освіті така позиція, як уже зазначалось, називається тьютор. Управління навчальним процесом здійснюється через допомогу у постановці завдань, повідомленні студентам необхідної інформації, а також проведення консультацій, здійснення контролю та взаємоконтролю, аналіз отриманих результатів, корегування подальшої роботи за змістом. Значну роль тут відіграють і засоби комунікації, які опосередковують взаємодію суб'єктів навчання.

Аналіз підходів щодо визначення принципів організації й запровадження дистанційної освіти свідчить про певні суперечності між ними, тому є необхідним їх узагальнення та визначення й дослідження саме психологічної складової цього процесу. Тобто тут виникає потреба виділення психологічних основ і принципів міжсуб'єктної взаємодії за умов дистанційної (опосередкованої) освіти. Це зумовлено тим, що дистанційна освіта більшою мірою вивчається саме в контексті педагогічної науки,

психологічні ж її особливості та закономірності практично не сформульовані.

Більшість дослідників відзначають певне різноманіття принципів побудови, організації та реалізації дистанційного навчання [2; 4; 6; 8-10; 12; 13; 18; 20], а саме: адаптивності; активного зворотного зв'язку; вибору змісту освіти; технологічності; гнучкості; мобільності; гуманістичності; динамічності; захисту інформації; інтерактивності; комп'ютеризації; модульності; навчання без перешкод; неантагоністичності існуючим формам освіти; паралельності; педагогічної доцільності; пріоритетності; науковості навчання; відповідності пізнавальним потребам суб'єкта, що навчається; вибору отримуваної інформації; систематичності й послідовності; доступності; врахування індивідуальних особливостей суб'єкта, що навчається; віртуалізації освіти; пріоритету діяльнісних критеріїв оцінювання; продуктивності.

Задля аналізу психологічних основ дистанційного навчання виникає необхідність диференціювати всі названі принципи. Отже, на нашу думку, їх можна розподілити на такі три основні групи:

- принципи педагогічного забезпечення змісту;
- принципи психологічного забезпечення змісту;
- принципи технологічного забезпечення змісту.

До принципів педагогічного забезпечення змісту дистанційної освіти, на нашу думку, мають бути віднесені такі:

- принцип вибору змісту освіти, що відображає відповідність змісту дистанційної освіти нормативним вимогам Державного освітнього стандарту і вимогам ринку;
- принцип гуманістичності, що відображає спрямованість навчання та всього освітнього процесу на людину; створення максимально сприятливих умов для оволодіння студентами соціально накопиченим досвідом, вкладеним у зміст навчання; засвоєння громадянських, моральних, інтелектуальних якостей, що забезпечують комфортне та безпечне існування;
- принцип модульності, що відображає забезпечення розподілу змісту освіти (дисципліни) на цілісні змістовні модулі, які виокремлюють певні завершені одиниці змісту в загальній системі навчання;
- принцип педагогічної доцільності, що відображає пріоритетне застосування нових інформаційних технологій;
- принцип відповідності, що відображає забезпечення адекватності технологій навчання загальним моделям дистанційного навчання (використання комп'ютерних конференцій, телеконференцій, телеконсультацій, проектних робіт тощо);
- принцип паралельності, що фіксує сумісництво роботи та навчання, невідривність від основної діяльності;

- принцип мобільності, що відображає можливість збереження інформаційної інваріантної освіти під час зміни навчального закладу або напрямку (спеціальності) освіти;

- принцип неантагоністичності, який визначається тим, що дистанційне навчання не конкурує з існуючими формами освіти, а природно інтегрує в них;

- принцип віртуалізації освіти як активне використання муляжів, відеофільмів, комп'ютерних навчальних програм, інтерактивних методик дистанційних форм навчання.

До другої групи принципів – принципів психологічного забезпечення змісту – можна віднести такі:

- принцип інтерактивності, що відображає міжсуб'єктну діяльність, діалог викладача зі студентом, взаємодію між суб'єктами навчального процесу з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей;

- принцип гнучкості, що відображає створення інформаційних мереж, баз даних для дистанційного навчання, які дають змогу студенту самоорганізовувати освітню програму щодо індивідуальних здібностей, цілей, можливостей;

- принцип навчання без перешкод, що відображає розширення простору комунікативних можливостей між викладачем і студентом, створення умов комфортної взаємодії у часі та просторі освіти;

- принцип активного зворотного зв'язку, що фіксує постійне отримання відгуку на кожен пізнавальну дію, кожний пізнавальний крок у взаємодії суб'єктів освітнього простору;

- принцип адаптивності, що відображає індивідуальний темп навчання, самостійний вибір реєстрації, курсів, а також термінів консультацій і складання іспитів;

- принцип динамічності, що відображає розкриття здібностей та самовизначення суб'єктів освітнього простору в динаміці опанування певним досвідом, організації освітньої взаємодії;

- принцип відповідності фундаментальності освіти пізнавальним потребам суб'єктів освітнього простору, що будується на досить високому мотиваційному спонуканні, спрямованості на досягнення поставленої мети, формуванні здатності до комунікації, прагненні до саморозвитку й самокорекції, забезпечення відповідності зовнішнього освітнього продукту внутрішнім особистісним потребам;

- принцип вибору отримуваної інформації, що відображає творчий самостійний процес перетворення інформації суб'єктами освітнього простору відповідно до поставлених завдань;

- принцип врахування індивідуальних особливостей суб'єктів освітнього простору, що визначає відповідність освітнього процесу їхнім індиві-

дуальним особливостям на трьох рівнях: психофізіологічному, психологічному й соціально-психологічному;

- принцип пріоритету діяльнісних критеріїв оцінювання результатів дистанційного навчання перед інформаційними, що фіксується в системі пріоритетів особистої діяльності й власного продукту над узагальненими інформаційними продуктами;

- принцип творчості, що відображається у створенні суб'єктами освітнього простору нової освітньої продукції за предметами, що вивчаються, конструюванні нових форм і методів освітньої взаємодії, презентації ідей вирішення навчальних проблем тощо.

До принципів технологічного забезпечення змісту відносять:

- принцип комп'ютеризації, що визначає полегшення та розширення технічних можливостей роботи з інформацією;

- забезпечення захисту інформації, що визначає організаційні й технічні засоби безпечного та конфіденційного зберігання, передавання та використання будь-яких відомостей стосовно суб'єктів освітнього простору, їх безпеку під час зберігання, передавання й використання.

Узагальнення принципів організації та здійснення дистанційного навчання як складової певного інформаційно-освітнього середовища дає можливість стверджувати, що базовим підґрунтям ефективного розвитку цієї форми є психологічне забезпечення. Без урахування психології людини, психології взаємодії, причому у більшості випадків опосередкованої, неможливо реалізувати основні вимоги до дистанційної освіти, які на сьогодні сформульовані дослідниками [4; 10; 11; 18; 20]. Серед основних вимог можна назвати такі:

- інституційної підтримки (безпека; надійність системи застосування технологій; централізована система підтримки інфраструктури дистанційного навчання) – забезпечує впевненість і комфорт учасників освітньої взаємодії;

- до розробки курсів (визначення мінімальних стандартів для розробки, структури та викладання курсів згідно з очікуваними результатами навчання; періодичний огляд інструктивних матеріалів) – забезпечення умов для активної творчої самореалізації суб'єктів освітнього простору;

- до викладання й навчання (взаємодія суб'єктів освітнього простору; своєчасний і конструктивний зворотній зв'язок стосовно завдань і питань; інструкції з методик досліджень тощо) – забезпечення та організація активної пізнавальної діяльності;

- до структури курсів (забезпечення мотивації та знання базових технологій; чітка інформація про курси; достатній обсяг бібліотечних ресурсів; збіг очікувань суб'єктів освітнього простору стосовно виконання завдань)

– забезпечення усвідомленості й передбачуваності дій усіх учасників навчання;

- до підтримки всіх, хто навчається (наявність повної інформації про програми та послуги; практичне навчання засобам досліджень у галузі інформації; доступ до технічної допомоги; точне і своєчасне реагування на запити) – забезпечення психологічних умов особистісного розвитку студента;

- до підтримки професорсько-викладацького складу (технічна допомога в розробці курсів; перехід від навчання-викладання в аудиторіях до навчання на основі електронних засобів; постійне сприяння під час викладання курсу; наявність ресурсів відповідних ресурсів) – забезпечення професійного розвитку;

- до контролю й оцінювання (оцінювання ефективності викладання і навчання; використання даних про кількісний склад, витрати і використання інноваційних технологій; огляд очікуваних результатів навчання) – забезпечення фіксації рівня опанування певними знаннями, навичками, цінностями.

Реалізація цих завдань дасть змогу створити реально функціональну систему якісної дистанційної освіти. Психологічний зміст поставлених завдань не заперечується, проте виділення психологічного забезпечення як такого є врахуванням як сучасних потреб і вимог суспільства, так і соціально-психолого-педагогічних особливостей дистанційного навчання [11].

Висновки. Оскільки кількість підходів до визначення психологічних аспектів організації, запровадження та функціонування дистанційної освіти є незначною, то відкриває цікаві напрями подальших досліджень психологічного забезпечення такого освітнього процесу в сучасному інформаційно-освітньому просторі. Тому, базуючись на аналізі принципів побудови та функціонування дистанційного навчання, ми визначили необхідність конкретизації тих принципів, які розширять їх психологічний зміст.

Список літератури

1. Агапонов С.В. Средства дистанционного обучения. Методика, технология, инструментарий / С.В. Агапонов, З.О. Джалишвили, Д.Л. Кречман и др. – СПб.: ВHV-Санкт-Петербург, 2003. – 336 с.

2. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України / В.Ю. Биков // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології: монографія / В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук, Ю.О. Жук та ін. – К.: Атіка, 2005. – С. 77-140.

3. Блага О.В. Інформаційні технології як невід'ємна складова новітнього освітнього процесу // Вісник НТУУ «КПІ» Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. – 2007. – № 2. – С. 45-52.

4. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Ростов н/Д : Изд-во РГУ, 1983. – 173 с.

5. Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования / М.Ю. Бухаркина, Е.С. Полат – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 272 с.

6. Волошко Л.Б. Дистанційна освіта як форма навчання студентів з особливими потребами / Л.Б. Волошко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць. – 2004. – Вип. 1 (3). – С. 443-446.

7. Воронкін О.С. Основи використання інформаційно-комп'ютерних технологій в сучасній вищій школі: навч. посіб. / О.С. Воронкін. – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2011. – 156 с.

8. Зинченко В.П. Дистанционное образование: к постановке проблемы / В.П. Зинченко // Педагогика. – 2000. – №2. – С. 23-34.

9. Ибрагимов И.М. Информационные технологии и средства дистанционного обучения: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / И.М. Ибрагимов. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.

10. Иванников А.Д. Технологии дистанционного обучения / А.Д. Иванников, А.Н. Тихонов // Высшее образование в России. – 2004. – № 3. – С. 21-29.

11. Карпенко М.П. Концепция Национальной программы развития всеобщего и непрерывного образования на основе информационно-коммуникационных технологий / М.П. Карпенко // Инновации в образовании. – 2005. – № 1. – С. 6-20.

12. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації / Н. Клокар // Шлях освіти. – 2007. – №4 (46). – С. 38-41.

13. Ковальська К.Р. Добір комп'ютерного програмного забезпечення дистанційного навчання для організації післядипломної освіти вчителів інформатики / К.Р. Ковальська // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – №5 (13). – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em13/content/09kkrtif.htm>

14. Мазур В.М. Дистанційні освітні технології в підготовці психологів / В.М. Мазур // Актуальні проблеми психології : Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2009. – Том 7. – Вип. 20. Частина 2. – С. 5-7.

15. Малашенко Е.А. Организация учебного процесса в дистанционной форме: проблемы информационной безопасности / Е.А. Малашенко // Актуальные вопросы повышения качества языкового образования на современном этапе : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 21-22 дек. 2010 г.). – Мн.: МГЛУ, 2010. – С. 93-96.

16. Маслюк Ю.А. Проблема использования студентами информационных и коммуникационных технологий в их учебной деятельности / Ю.А. Маслюк // Инновации в образовании. – № 1. – 2006. – С 117-127.

17. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 21.01.2004 р. №40.

18. Рыбалко Е.В. Сравнительный анализ дидактических принципов традиционного и дистанционного образования / Е.В. Рыбалко // Вторая международная конференция «Интернет, образование, наука 2000» (г. Винница, 10–12 октября 2000 г.). – Винница, 2000. – С. 161-163.

19. Халин В.Г. Модернизация национальной системы высшего образования в контексте выбора управленческих решений: монография / В.Г. Халин. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008. – 264 с.

20. Хуторской А.В. Интернет в школе. Практикум по дистанционному обучению / А.В. Хуторский. – М. : ИОСО РАО, 2000. – 304 с.